

DEDE KORKUT HİKÂyelerİNDE SAVAŞÇI EĞİTİMİ

*Lütfü Kerem BAŞAR**

ÖZET

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk edebiyatının temel taşlarından biri olması ve eski Türk gelenekleri, inanışları, hayat tarzı ile ilgili bilgiler sunması ve destandan halk hikâyesine geçiş döneminin en önemli eseri olması açısından eşsiz bir kaynaktır. Bu eserde yer alan on iki hikâyenin olay örgüsünde genel olarak birtakım mücadeleler yer almaktadır. Çünkü hikâyelerde anlatılan göçebe Oğuz Türklerinin hayat tarzı, devamlı hareket ve mücadeleye dayanır. Bu mücadeleler ise, sadece tabiat ve çevre şartlarıyla değil, aynı zamanda düşmana karşı da verilmiştir. Bu nedenle kuvvet ve savaşçılık, böyle bir hayat tarzını devam ettiren asıl unsurlar olmuştur. Doğa şartlarının sertliği, avcılıkla uğraşma ve çevredeki toplumlarla sürekli mücadele gibi faktörler, göçebe insana savaşçı ve mücadelecisi bir kimlik kazandırmada birinci derecede etkili olmuştur. Mücadelelere dayalı olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde, savaşçı bir kimliğe sahip olması beklenen kahramanın yetiştirildiğini gösteren sahneler çokça yer almaktadır. Kuvvetli insana dayanan göçebe toplumlarda da, erkek çocuğa büyük bir değer verilmiştir. Bu nedenle özellikle erkek çocuklar, hem boylar arasındaki mücadelede, hem zor durumdaki ve tutsak olan aile bireylerini kurtarmada, hem de avlanma amacıyla yapılan vahşi hayvanlarla mücadelede âdeta özel bir savaş eğitimi tâbi tutulmuştur. Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyelerindeki kahramanların savaşçı bir kimlik kazanmada geçirdiği aşamalar ve hikâyelerin, savaşçı eğitimiyle ilgili olarak vermiş olduğu mesajlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, savaşçı eğitimi, alp tipi.

WARRIOR TRAINING IN DEDE KORKUT STORIES

ABSTRACT

When it is considered that Dede Korkut Stories are the fundamental element of Turkish literature because of including the informations on Turkish traditions, beliefs and life style; it can be said that the Book of Dede Korkut Stories is the unique source of Turkish Literature besides being the crossing point composition from legend to folk narratives. It is because the life style of the Oguz Turks, told in the narratives, depends on the continuous struggle and movement, these struggles and movements take place on the plot of the these twelve stories. Oguz Turks struggled against not only nature but also enemy. So, being strong and a warrior are the factors in maintenance of their

* Okt. Sinop Üniversitesi Gerze Meslek Yüksekokulu, El-mek: lkbasar@sinop.edu.tr

life style. The tough weather conditions, the continuous struggle against other tribes around and dealing with hunting have primary effects on establishing a warrior and fighter identity. Based on these struggles, Dede Korkut Stories have lots of scenes in which the future expected warrior hero is raised. It is because nomadic tribes, like Oguz Turks, based on powerful men, male child has great importance. It is why the children especially male ones had a special training on saving their family members when they are refugee or when they have hard times in struggling against the other tribes. They have also trained on hunting and dealing with wild animals. In this study it is tried to define the messages of the stories related to the warrior training and the process of establishing a warrior character of Dede Korkut Stories' heroes.

Key Words: Dede Korkut Stories, warrior training, alp style.

Giriş

Dede Korkut Kitabı'nın asıl adı, eserin giriş kısmında belirtildiği üzere, "Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı" anlamına gelen "Kitab-ı Dede Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân"dır. Kitap, on iki hikâye ve bir mukaddimeden oluşmaktadır.

Hikâyelerde geçen olaylar, Kuzeydoğu Anadolu dolaylarındaki Müslüman Oğuzların hayatını anlatır. Bunu, asıl nüsha olarak kabul edilen Dresden nüshasının giriş kısmından anlıyoruz: "*Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzın ol kişi tamam bilişiydi.*" (Özsoy, 2006: 47). Fakat hikâyeler, İslamiyet öncesi dönemden de izler taşımaktadır. Bu yüzden destanların oluşmasının daha erken evrelerde olduğu tahmin edilmektedir. Kitapta, *Salur Kazan ve Bayındır Han* gibi kahramanların, mekânın ve zamanın ortak oluşuyla ve her hikâyede Dede Korkut'un ortaya çıkışıyla on iki hikâyeye birbirine bağlanır (Güzel, Torun, 2007: 64). Dede Korkut hikâyelerinin yazıya geçirildiği tarih kesin olmamakla birlikte XV. yüzyıl olduğu tahmin edilmektedir. Bugün elimizdeki iki nüshanın Akkoyunlu Devleti'nin çökmeye başladığı dönemlerde yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Nüshalardan biri tamdır ve Almanya'nın Dresden Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Altı hikâyenin bulunduğu eksik bir nüsha ise Vatikan Kütüphanesi'ndedir.

Nüshalar üzerine ilk incelemeyi Alman Türkiyatçı Fr. Von Diez, Tepegöz Hikâyesini Almancaya çevirerek yapmıştır. Kilisli Rıfat (1916, eski yazı ile), Orhan Şaik Gökyay (1938) ve Muharrem Ergin (1958) de Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili çalışmalar yapmış ve yayınlamışlardır.

Kitapta yer alan on iki hikâyenin her biri bir boy için söylenmiştir. Bu destanlarda; boyların hanlarının başından geçen olaylar, ad koyma, olağanüstü varlıklarla ve canavarlarla mücadele gibi bölümler yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı, destandan halk hikâyesine geçiş döneminin en önemli eseridir. Eski Türk gelenekleri, inanışları ve pratikleri ile ilgili bilgiler sunması ve içerisinde yer alan atasözü, deyim, ağıt, alkış-kargış örnekleri bakımından da eşsiz bir kaynaktır. Ayrıca eser, nazım ve nesir karışımı bir yapıda olması bakımından da ilgi çekicidir (Oğuz v.d., 2004: 9).

Dede Korkut Kitabı, mukaddimesi ve bu mukaddimenin somut hikâyeleri sayılabilecek on iki boyuyla Türk mitolojisi açısından geçmişçi açıklayan, geleceğe örnek insan tipleri sunan bir "töre" kitabıdır. Mitolojinin ilk özelliği, insanların merak güdüsüne cevap vererek varlık ve olayları açıklamak ise, ikinci ve belki de daha önemli tarafı, topluma örnek teşkil edebilecek kahramanlar sunmasıdır. Bu kahramanların başından geçen olayları tayin ve tespit eden unsur ise, binlerce yıldan beri süzülüp gelen 'Türk töresi'dir (Duymaz, 2000: 109).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Bir mukaddime ve on iki hikâyeden oluşan bu eserdeki; “Birinci hikâyede Dirse Han’ın koç yiğitleri, bir iftira ile oğlu Boğaç Han’ı babasına öldürtmeye kalkarlar, başaramayınca Dirse Han’ı kâfirlere teslim ederler.

İkinci hikâyede Kazan Han, beyleri ile eğlenir ve avlanırken, kâfirler tarafından obası basılır; annesi, karısı, oğlu esir alınır, Kazan Han ve arkadaşları esirleri kurtarmaya çalışırlar.

Üçüncü hikâyede bir düğün esnasında kâfirler, Beyrek’i kaçıır.

Dördüncü hikâyede Kazan Han, oğlu Uruz’a mücadele dersi verirken, Uruz esir düşer.

Beşinci hikâyede Deli Dumrul, Azrail ile karşılaşır ve ona mağlup olur.

Altıncı hikâyede Kan Turalı, Trabzon tekfurunun kızını almak için üç canavarla güreşir. Kızı alıp obasına dönerken kâfirler tarafından baskına uğrar.

Yedinci hikâyede Yigenek, esir babasını kurtarmak için kâfirler ile savaşır.

Sekizinci hikâyede Basat, bir canavar-insan olan Tepegöz ile mücadele eder.

Dokuzuncu hikâyede Begil, bir şeref meselesi yüzünden Kazan Han’a kızar, ona isyan etmek ister. Bir av esnasında attan düşer, düşmanlar bunu haber alarak obasına hücum eder, oğlu kâfirlerle savaşır ve Allah’ın yardımı ile galip gelir.

Onuncu hikâyede Segrek, esir olan kardeşini kurtarmak için mücadele eder.

On birinci hikâyede Kazan Han, uyurken düşmanlar tarafından esir edilir ve oğlu tarafından kurtarılır.

On ikinci hikâyede bir haysiyet meselesi yüzünden Dış Oğuzlar, İç Oğuz’a isyan ederler” (Kaplan, 2002: 14-15).

Hikâyelerin oluşum tarihi itibarıyla atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı, ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur. Tabiat şartlarının sertliği, çevredeki topluluklarla devamlı mücadele; göçebeye savaşçı, mücadelecî, sert, hareketli bir karakter kazandırmıştır. Dolayısıyla maddî, yani fizik kuvvet, göçebe için hayatın en önemli değeri olarak görünmektedir. (Yıldırım, 1998: 196). Çünkü boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hâkim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç; bireyin kendisini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur (Günay 1998: 11). Savaşçılık, kahraman adayının sadece kendisini, ailesini ve yanındakileri korumak için değil, aynı zamanda kendini ispatlayarak kahraman olması için de gerekli bir unsurdur.

Dede Korkut Kitabı’nın Türk kültür tarihi bakımından en kıymetli taraflarından biri de, alp tipinin nasıl yetiştirildiğini gösteren sahneleri ihtiva etmesidir. Her medeniyet şekli kendisini yaşatacak insan tiplerini hususi olarak yetiştirir. Bunun için bazı müesseseler yaratır. Göçebe toplumda bu yetiştirme fonksiyonu, örf ve âdetler tarafından sağlanır. “Kuvvetli insan” a dayanan göçebe toplumda erkek çocuğa büyük bir değer verilir. Dede Korkut Kitabı’nda daha ilk sayfalardan itibaren babanın yerini tutacak olan “oğul” a önem verildiğini görürüz (Kaplan, 2007: 46).

Dede Korkut hikâyelerinde çocuğa verilen eğitimin büyük bir yeri vardır ve eserin mukaddime kısmında da buna dikkat çekilir. “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir. Devletlü oğul kopsa ocağının közidir... Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden ininçe inmese yiğ, ana rahmine düşünce toğmasa yiğ. Ata adın yoridanda devletlü oğul yiğ.” (Ergin, 2004: 74) denilerek, erkek çocuğun

üstlenmesi gereken misyonu yerine getirememesi durumunda, onun değerinin toplum için bir şey ifade etmeyeceği açıklanır.

Çocuk, Türk toplumunda bir ihtiyaçtır. Genellikle göçebe bir toplum olan Türklerin tarihsel süreçte çocuğa, özellikle de savaşçılık niteliğine sahip olan erkek çocuğa, her zaman ihtiyacı olmuştur. Dede Korkut kitabında da çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Çocuğu olmayanların Tanrı tarafından lanetlendiğine inanılır. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde buna dikkat çekilir. “*Kimün ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirün, yir ise yisün yimez ise tursun gitsün dimiş idi. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta’âla kargayupdur, biz dahı kargaruz, bellü bilsün dimiş idi.*” (Ergin, 2004: 78). Buradan da anlaşılacağı üzere, çocuk Türk toplumunda çok önemli bir varlıktır. Yine söz konusu hikâyede evlat sahibi olmayan Dirse Han, çocuğu olmadığından kara otağa oturtularak cezalandırılır. Bu da göstermektedir ki, Türk toplumunda aile, toplum içerisindeki saygınlığını çocuğa borçludur.

Ancak bir çocuğa sahip olmak yeterli değildir. Bu çocuğun, o dönemde, aynı zamanda savaşçı ve kahraman olması beklenir. Dede Korkut hikâyelerindeki “*Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad komazlar idi.*” şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere erkek çocuklar herhangi bir nedenle kahramanlık göstermezse, kan akıtmazsa ad konulmazdı. (Ergin, 2004: 118). Ayrıca Beylerin oğlu olan şahıslara baş kesip kan dökmeden beylik de verilmemektedir. Bazen zararlı ve vahşi bir hayvanı öldürmek de beylik almak için yeterli olmaktadır (Özsoy, 2006: 29). Bu nedenle çocuklar, kuvvetli ve cesur olacak şekilde yetiştirilirdi. Çocuklar, daha küçük yaşta ata binmek, kılıç kullanmak, ok atmak gibi yiğitlik ve savaşçılık konusunda bir eğitime tâbi tutulurdu. Çocuk, bir kahramanlık gösterdiği zaman da Dede Korkut gelerek, ona ad verirdi. Dirse Han’ın oğlu, Bayındır Han’ın yılda iki kere beyleri toplayarak yapmış olduğu büyük toyda, boğa ile buğra(erkek deve) güreştirileceği esnada arkadaşlarıyla beraber aşık oynarken birdenbire üzerine hücum eden boğayı öldürür ve hususi bir merasimle Boğaç adını alır (Kaplan, 2007: 47). Yine Bamsı Beyrek hikâyesinde de, çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut gelip ona ad koyar ve Bamsı Beyrek adını verir. Buradan da anlaşılacağı üzere, göçebe Türkler için bir erkeğin kahramanlık göstermesi çok önemlidir. Çünkü Dede Korkut Kitabı’nda, erkeklerin hiçbir şeyden korkmamaları ve alp tipinde olmaları istenir. Bu durum göçebe hayatın getirmiş olduğu bir özelliktir.

Dede Korkut Kitabı’nda öncelikle mukaddimede, soyut ve teorik olarak, bir genç alpa olması gereken özellikler, atasözleri ve kalıp ifadeler şeklinde sıralanmıştır. Buna göre alp; *tekebbürlük eylememeli, gönlünü yüce tutmamalı, kara polat öz kılıcını çalmalı, malına kıymalıdır. Ama oğul, sofrı çekmeyi atadan görmelidir. Oğul da ata adını yorutmalıdır. Kazılık ata er binmeli, çalup keser öz kılıcı er çalmalıdır. Erin evine konuğu gelmeli, er yalan bilmemelidir* (Ergin, 2004: 73-77). Burada iki tür özellik dikkati çeker. Birisi tevazu, dürüstlük, cömertlik, konukseverlik gibi karaktere dayanan özelliklerdir ki bunlar, hikâyelerde daha ziyade “*erdem*” sözüyle ifade edilmektedir. Diğeri ise baş kesip kan dökme, kazılık ata binme, çalup keser öz kılıcı kullanma gibi fizikî özelliklerdir. Bunlar da “*hüner*” kavramı altında toplanmaktadır. Birbirinden ayrılmaz biçimde karşımıza çıkan bu özellikler, Oğuz alpinin “*hünerli*” ve “*erdemli*” olması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır (Duyamaz, 2000: 110).

Bir Oğuz delikanlısının alp olabilmesi için doğuştan ve çocukluktan getirmesi gereken birtakım özellikleri bulunmalıdır. Bunlar olağanüstü doğum, tek oğul olma veya vahşi hayatın içinde büyüme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda alp oluşları ayrıntılarıyla anlatılan Boğaç, Beyrek, Uruz, Kan Turalı, Yigenek, Emren gibi yiğitlerin hemen hepsi tek oğuldur ve anne-babalarının ihtiyarlık dönemlerinde dünyaya gelmişlerdir. Tek oğul olma, destan mantığı içinde olağanüstü kahramanlığa hazırlayıcı bir unsurdur. Burada da, kahramanların doğumları önem

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

kazanmaktadır. Hikâyelerden ikisinde kahramanların doğumları anlatılmaktadır. Boğaç, Dirse Han'ın oğlu kızı olmadığı için Bayındır Han'ın toyunda kötü muamele görmesi üzerine ve karısının tavsiyeleriyle düzenlediği toyda bir ağzı dualının alkışıyla dünyaya gelmiştir. Beyrek de, Bayındır Han'ın divanında gençleri gören Pay Püre'nin âh edip ağlayışı ve *ol zamanda alkışı alkış, kargışı kargış olan* beylerin duasıyla doğmuştur. Ayrıca bu kahramanlardan Basat ise, tek oğul olmamakla birlikte vahşi hayatın içinde bir aslan tarafından büyütülmekle alplığa hazırlanmaktadır. Çünkü onun alplık göstermesi için, yani Tepegöz'ü yenmesi için böyle bir çocukluk macerasına ihtiyaç duyulmuştur (Duyumaz, 2000: 111).

Çocuğa savaşçı ve mücadeleci bir karakter kazandırma eğitiminde aile ve toplum her zaman için bir örnektir. Babanın hayatı her an tehlikeye maruz bulunduğu için, yetişen oğlunun da babası gibi kahraman olması istenilir. Bundan dolayı çocuk, küçük yaştan itibaren Alp idealine uygun yetiştirilir (Kaplan, 2002: 16). Kazan Bey, oğlu Uruz'un ad alamamasından dolayı üzülürken, Uruz, babasına "*Hünere oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim.*" (Ergin, 2004: 156) der ve babasından kendisine bir şeyler öğretip, örnek olmasını ister. Toplumda bir alp tipi olan Kazan Bey de bu istek üzerine, oğlu Uruz'u ava götürür ve ona iyi bir model olmak için çaba sarf eder. Hikâyenin devamında Kazan Bey ve oğlu Uruz, avdayken düşmanla karşılaşır. Uruz, babasına düşmanla tek başına savaşabileceğini ve düşmanı yenebileceğini söyler. Ancak babası Uruz'a: "*Gelen kâfir menümdür men varayım. Kara polat öz kılıcum çalayın. Azgun dınlü kâfirdür başların keseyin. Döne döne savaşayın. Döne döne çekişeyin. Kılıç çalıp baş kesdügüm görgil. Ögengil. Kara başuna düşende gereklüdür.*" (Ergin, 2004: 159-160) der. Bu hikâyede babanın oğlunu, kendi toplumunun hayat şartlarına ve değer yargılarına göre nasıl yetiştirdiğini ve çocuğuna nasıl örnek olduğunu görmek mümkündür. Çocuklara savaşçı bir kimlik kazandırmada, aile dışındaki kişiler de etkilidir. Beyin oğlunun yetiştirilmesinde, yanında yer alan yiğitler de âdeta bir savaş eğitmeni konumundadır. Beylerin yanında genellikle üç yüz yiğidi, bey oğlu durumundakilerin ise kırk yiğidi bulunur. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han'ın kırk yiğidi, Boğaç Han'ın hep yanındadır. Bu hikâyelerde de açıkça görülüyor ki çocuklar, aile ve toplum tarafından savaşçılığa teşvik edilmekte, hatta buna zorlanmaktadır.

Dede Korkut hikâyeleri, genel olarak birtakım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer. Bunlardan birinde (Dirse Han oğlu Boğaç) mücadele, bir beyin oğlu ile kendi adamları arasında geçer. Ötekinde İç Oğuzla Taş Oğuz (Üç Ok-Boz Ok) karşılaşır. İki hikâyede ise mücadele, tabiat ve insanüstü kuvvetlere karşıdır. Birinde Deli Dumrul, Azrail'in karşısına çıkar. Ötekinde Basat, Tepegöz adındaki dev öldürür. Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele, Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır. Mücadeleler, tehlikeli durumlar gösterdikten sonra hep Oğuz beylerinin üstün gelmesiyle sona erer (Ergin, 2004: 26). Buradan da anlaşılacağı üzere, mücadele edilen taraflar ve varlıklar farklılaşsa da, sonuçta bütün hikâyelerde bir savaş ve mücadele durumu ortak unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki mücadelelerde ilk hücum eden genellikle Oğuzlar değil, karşı taraftır. Oğuzları harekete geçiren sebep, esir düşen anneyi, babayı, kardeşi veya beyi kurtarmak ve intikam almak arzusudur. Fakat burada da mücadele esastır, kahramanlık en yüksek sosyal değerdir. Böyle bir toplumda kadınların değeri bile, ata binmek, kılıç kuşanmak, ok atmak, düşmana akın etmek, yani maddi kuvvet tezahürleri ile ölçülür (Kaplan, 2002: 23). Çünkü göçebe ve akıncı kimliği olan bir toplumda, kadının da alp tipine uygun olması yani kahraman, korkusuz ve çevik olması gerekir. Bu durumun, eserdeki Bamsı Beyrek ve Kan Turalı hikâyelerinde yoğun olarak işlendiğini görürüz:

Turkish Studies

Bamsı Beyrek, babasına evleneceği kızın özellikleri olarak şunları anlatır: “*Baba mana bir kız alı vir kim, men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol baş getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana.*” Beyrek’in babası Pay Püre Han da “*Oğul sen kız dilemezsin kendüne bir hampa ister-imişsin.*” (Ergin 1989: 124) demektedir. Keza hikâyenin öncesinde Beyrek, beşik kertmesi olan Banı Çiçek’in evine tesadüfen gelir. Daha önce görmedikleri için birbirlerini tanıyamazlar. Banı Çiçek, karşısındaki kişinin gerçekten beşik kertmesi olup olmadığını öğrenmek için Beyrek’e bir teklifte bulunur: “*Gel imdi senün ile ava çikalum, eger senün atun menüm atımı kiçer ise onun atını dahi kiçersin. Hem senün ile oh atalum, meni kiçer isen, anı dahu, kiçersin ve hem senün ile güreşeliüm, meni basar isen anı dahu basarsın.*” (Ergin, 2004: 123) der ve Beyrek de bu teklifi kabul eder. Ardından Banı Çiçek ve Beyrek, birbirlerini yenmek için mücadeleye tutuşurlar, ok atarlar, güreşirler. Sonunda Beyrek, Banı Çiçek’i yener. Banı Çiçek de kendisini tanıtır ve bu olaydan sonra nişanlanırlar. Burada görülüyor ki kahraman, kız veya erkek olsun evleneceği kişiyi cesaretine, yiğitliğine ve savaşçı özelliklerine göre seçmektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde de Kan Turalı, istediği kızın özelliklerini babasına şu şekilde ifade eder: “*Baba çün meni ivereyim dırsın, mana layık kız niçe olur? Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış bana baş getürmüş ola.*” (Ergin, 2004: 185). Bu sözlerin ardından Kan Turalı’nın babası Kanlı Koca “*Oğul sen kız istemez-imişsin bir cılasun bahadır ister-imişsin, anun arkasında yiyessin içesin hoş kiçersin.*” demektedir (Ergin, 2004: 185). Bu hikâyelerde de görüldüğü gibi, erkekler kadar kadınların da yiğit ve korkusuz olmaları beklenmekte ve yiğit bir erkek ancak kendisi gibi cesur ve yiğit bir kızla evlenmeyi tercih etmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinde savaşlarda kullanılan alet ve araçların da kahramanın alplık kazanmasında rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bu savaş aletlerinden, savaşlarda daha çok kılıç, gürz, ve gönder’in (mızrak) kullanıldığını görürüz. Hikâyelerde; ok, yay, kılıç, kargı, mızrak, bıçak ve kalkandan başka, düşmanlardan savaş veya ticaret yoluyla alındığı anlaşılan bazı araçlar da görülmektedir. Pay Püre, oğlu doğunca İstanbul’a bir kervan gönderir. Bezirgânlar oradan yahşı armağanlar alırlar. Bunların arasında bir at, bir ağ tozlu yay ile bir altı perli gürz vardır. İşte bu savaş aletlerini çok iyi kullanabilmek, çok iyi ok atmak, yay kullanmak, ata binmek, kılıç kullanmak, kişiye verilen savaş eğitiminde önemli basamaklardır. Bu basamakları başarıyla tamamlayan kahraman adayı, savaşçı bir kimlik kazanma yolunda artık düşmanla göğüs göğse mücadele edebilecek seviyeye gelmiş kabul edilir.

Civardaki kâfirlerle sürekli mücadele halinde olan Oğuz toplumunda, ata binmek, ok atmak, yay kullanmak büyük bir meziyettir. Avlanmak bu meziyeti kazanmak için başta gelen bir vasıttır. Bundan dolayı, av, gençleri terbiye bakımından çok önemlidir. Oğul ancak belli bir yaştan sonra ve babasının müsaadesi ile ava çıkabilir (Kaplan, 2002: 60). Alplar topluluğuna katılma şartları, toplumun içinde bulunduğu veya hikâyenin teşekkül ettiği tarihî, sosyal ve kültürel şartlara göre değişebilmektedir. Bunların en başında ise alpa ve toplumuna düşman olan vahşi bir hayvanla mücadele, yani vahşi bir hayvanı öldürme gelmektedir. Avcı-göçebe toplumun ilk dönemlerinde "sosyal ve reel" bir tehlike arz eden vahşi bir hayvanın öldürülmesi son derece fonksiyonel ve gerçekçidir (Duymaz, 2000: 112-113). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, çocuklar, ata binmede, ok atmada, kılıç ve yay kullanmadaki hünerlerini vahşi hayvanları avlamada göstererek düşmanla yapacağı savaş öncesinde adetâ bir tür staj yaparlar. Bu avlar, kişinin özellikle düşmanla mücadele öncesinde kendi yeteneklerini gösterebildiği imkânlardır. Zaten Dede Korkut Kitabı’nda, avcılık bir geçim kaynağı olmanın yanında, özel törenlere bağlı bir eğlence ve terbiye amaçlı olarak da yapılmaktadır. Dede Korkut’ta "hayvanla mücadele" vasıtasıyla alp olmanın anlatıldığı iki hikâye vardır. Bunlar Kan Turalı ve Boğaç Han hikâyeleridir. Kan Turalı, yiğitlikte babasının kendisine lâyük bulduğu Selcen Hatun’u alabilmek için, kızın babası tarafından, öldürmesi şart koşulan üç canavar gibi

Turkish Studies

kısmen ehlileştirilmiş hayvanların en azgınlarıyla güreşir ve onları yener, bu sahne, insanın tabiatla yaptığı mücadelenin artık estetik ve sembolik bir nitelik taşımaya başladığı dönemlerin ürünü gibidir (Duymaz, 2000: 113). Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde de, Boğaç'ın, Bayındır Han'ın beslediği iki vahşi hayvandan biri olan boğayı öldürmesi de benzer bir durumdur. Çocukluktan gençliğe veya sosyal hayata girişin birinci aşamasını teşkil eden bu ava çıkma durumu aynı zamanda özel bir merasime tâbidir. İlk av için ziyafet verilir (Kaplan, 2002: 60-61):

“Dirse Hanun hatunı oğlançuğumun ilk avidur diyü atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kirdurdu, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi.” (Ergin, 2004: 86).

Kazan Bey'in oğlu Uruz'un esir düştüğü hikâyede de aynı durum söz konusudur: “Han kızı boyı uzun Burla Hatun Kazanun geldiğün işitdi, atdan aygır, deveden buğra koyundan koç kirdurdu. Oğlançuğumun ilk avidur, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi.” (Ergin, 2004: 162).

Dede Korkut Kitabı'nda doğumları anlatılan veya dolaylı olarak belirtilen kahramanların hayatları hakkında, yiğitlik gösterecek yaşa gelinceye kadar hiçbir bilgi bulamayız. Ancak kahramanlar on beş yaşına geldiklerinde, devreye alplık göstermeleriyle ilgili olaylar girer. Oğuz toplumu, bir gençten atlı göçebe kültürün ideal tip özelliklerine kavuşmasını bekler, hatta genci buna teşvik eder. Bu, gencin topluma mensup olma şuru kazanması, alp olması demektir. Bu yüzden, ne diğer destanlarda, ne de Dede Korkut boylarında kahramanların doğumlarından ergenliğe kadar olan dönemleri ayrıntılı olarak anlatılmaz. Formel unsurlarla geçiştirilir (Duymaz, 2000: 111-112). Oğuz toplumunda, çocuğun ancak 15-16 yaşlarına gelince tam anlamıyla yetiştiğine, düşmanla artık mücadele edebileceğine inanılırdı ve babasının izniyle de çocuk, ava çıkabilir ve avlanabilirdi. Örneğin; Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde oğlan, 15 yaşına gelince Dirse Han, Bayındır Han'ın ordusuna karışır. Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde, Kam Büre'nin oğlunun 15 yaşına gelince artık delikanlı olduğu ve ata binip ava çıkabileceği söylenir. Kazan Bey'in oğlu Uruz'un esir düştüğü hikâyede de; Kazan, 16 yaşına geldiği hâlde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak kendisi ölünce tahtını, tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Hikâyesinde de, Kazılık Koca'nın tutsak olduğu zaman bir yaşında oğlu olduğu ve bu çocuğun 15 yaşına girince yiğit olduğu belirtilmektedir. Uşun Koca oğlu Segrek Hikâyesinde de, 15 yaşına gelince kardeşinin esir düştüğünü öğrenen Segrek, esir kardeşi Egrek'i kurtarmaya gider. Bekir Sami Özsoy, bu yaşın tesadüfî olmadığını, bu yaşın, hikâyelerin tertiplendiği bölgede akıl baliğ olma (çocukluktan gençliğe geçme) idrak ve algının, benlik duygularının doruğa ulaştığı yaş olduğunu belirtir (Özsoy, 2006: 28). Hatta kanaatimizce bu rakamların arkasında mitolojik bir takım anlam ve sembollerin de olduğu söylenebilir.

Alpların, savaşçı kişilerin en belirgin özelliklerinden biri de aile fertlerine bağlılıklarıdır. Bu itibarla alplar; anne, baba ve kardeşleri için her türlü fedakârlığı göze alabilecek durumdadırlar. Kahramanların alplık kazanmalarına sebep olan olaylardan birisi de, babalarını tutsaklıktan veya zor durumdan kurtarmadır. Bu tarzda macerası anlatılan dört kahraman vardır: Buğaç, Yigenek, Emren ve Uruz (Duymaz, 2000: 114). Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesinde, Boğaç, beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. O kırk namert yiğit, babasına oğlunu kötüleyen dedikodular getirerek onu, oğlunu öldürmek için teşvike başlarlar. Sonuçta Boğaç, babası tarafından av sırasında yaralanır. Fakat Boğaç, babasını kırk namerdin elinden kurtararak babasına bağlılığını gösterir. Kazılık Koca oğlu Yigenek Hikâyesinde, Yigenek, on beş yaşına girip yiğit olduktan sonra bir sohbet esnasında babasının tutsak olduğunu öğrenir ve onu kurtarmak ister. Dayısı Emen'in altı kere varıp da alamadığı, yirmi dört Oğuz beyinin şehit olduğu Düzmürd Kalesi'nin beyi Direk Tekür'ü yener ve babasını kurtarır. Begil oğlu Emren Hikâyesinde de, Emren, babası attan düşüp ayağı kırılınca babasının atını, elbisesini, kılıcını, okunu ve adamlarını da alarak kendilerine saldıran düşmanı yener ve babasının yokluğunu aratmaz. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtardığı

Turkish Studies

hikâyede de, Uruz, babasının tutsak olduğunu öğrenince yanına yiğitlerini de alarak babasını kurtarmaya gider. Ancak Uruz, başlangıçta babasıyla bilmeden savaşa ve onu yaralasa da Kazan daha sonra kendisini tanıtır ve hep birlikte düşmanı yenerler. Bu hikâyelerin dışında, Kan Turalı'nın eşi Selcen Hatun ve Segrek'in tutsak olan kardeşi Egrek için yaptığı mücadeleler de kahramanların aile fertleri için yapması gereken durumlardır. Bu hikâyelerde görülüyor ki, tutsak ve zor durumda olan babayı, eşi, kardeşi kurtarma, kahramanların savaşı bir kimlik kazanmalarında ve alplık kazanmalarında önemli basamaklardır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, savaşı bir kimlik kazandığına inanılan kahramana, beylik, taht, at, koyun, ev, kıyafet gibi birtakım mükâfatlar da verilmektedir. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Boğaç, Bayındır Han'ın boğasını öldürünce ad'ın yanında beylik ve taht da kazanır. *"Oğuz bigleri gelüp oğlan üstüne yıgnak oldular, tahsin didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad koysun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler. Çağırdılar Dedem Korkut gelür oldi. Oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanın babasına soylamış, görelüm hanum ne soylamış: Aydur: Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana taht virgil erdemlüdür. Boynu uzun bedevi at virgil bu oğlana biner olsun hünerlüdür. Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana şişlik olsun erdemlüdür. Kaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana yüklet olsun hünerlüdür. Altun başlu ban iv virgil bu oğlana gölge olsun erdemlüdür. Çiğni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana geyer olsun hünerlüdür. Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmışdür, bir boğa öldürmüş senün oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi."* (Özsoy, 2006: 62-63).

Begil oğlu Emren hikâyesinde de, babasının ayağı kırıldığı için onun yerini alarak düşmanla savaşan ve düşmanı yenen Emren'in kazandığı mükâfatlar şöyle geçmektedir: *Karşu yatan kara tağdan oğlana yaylak virdi. Kara koçı yügrük atdan tavla virdi. Ağça yüzlü oğluna ağça koyun şölen virdi. Ala gözlü oğluna al dıvahlu gelin aldı. Ağ alınlu Bayındır Han'a pencik çıkardı. Oğlın aldı, Bayındır Han'un divanına vardı. El öpdü. Pâdişâh, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanına ana yir gösterdi. Cübbe çuğa çırgap geyürdi. Dedem Korkut gelüben şazılık çaldı, bu Oğuznâmeyi düzdi, koşdı, Begil oğlu Emren'ün olsun didi."* (Özsoy, 2006: 297-298). En sonunda alplık gösteren kahramanın adına Dedem Korkut gelip *"şazılık çalar, Oğuznâme düzer, koşar."* Bu bağlamda, kahramana yiğitliğinden ve başarılarından dolayı verilen mükâfatların, hem kahramanı, hem de onu örnek alan gençleri, alplığa ve yiğitliğe teşvik ettiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Dede Korkut Hikâyeleri'nde atlı göçebe yaşam tarzının bir gereği olarak, kendi boyunu koruma, tabiata ve düşman kavimlere karşı güçlü olma ve kendilerini savunma amacıyla sürekli mücadele içinde olmak, insanlara ister istemez savaşı ve mücadelecilik bir kimlik kazandırmıştır. Zaten göçebe ve akıncı kimliği olan bir toplumda, çocukların alp tipine uygun olması yani kahraman, korkusuz, çevik ve yiğit olması istenilir. Sadece erkek çocukların değil, kızların da korkusuz, yiğit ve kahraman olmaları yani alp tipine uygun olmaları istenilirdi. Çocuklar daha küçük yaşta ata binmek, kılıç kullanmak, ok atmak gibi yiğitlik ve savaşıklık konusunda bir eğitime tâbi tutulurdu. Bu yeteneklerini de belli bir yaşa gelince avcılık vasıtasıyla gösterirler, ilk kahramanlıkları neticesinde de ad alırlardı. Çocuklar, hünerlerini gösterdikleri bu avlar sayesinde âdeta bir antrenman yaparak, düşmanla mücadele öncesi tecrübe kazanırlardı. Böylece çocuğun artık savaş eğitiminin tamamlandığına ve düşmanla tek başına mücadele edebilecek donanıma ve tecrübeye sahip olduğuna inanılırdı. Çocuğa özellikle de erkek çocuklara savaşı ve mücadelecilik bir karakter kazandırma eğitiminde aile, toplum ve karşılaşılan güçlükler her zaman için örnek ve ders niteliğinde olmuştur. Neticede, baba ve çocuğun yanındaki kişiler, tutsak olan babayı, anneyi, kardeşi, eşi kurtarma, ava çıkma, avlanma ve başarısından dolayı mükâfatlandırma vb. durumların, çocuğa savaşı bir kimlik kazandırma eğitiminde mutlaka kahramanın bilmesi, yapması ve geçmesi gereken önemli ders konuları olduğunu söylemek mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

KAYNAKÇA

- ERGİN, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2001), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- DUYMAZ, Ali (2000), “*Dede Korkut Kitabında Alplarin Eğitim ve Geçiş Törenleri*”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÜNAY, Umay, (1998), “*Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili*”, **Milli Folklor Dergisi**, 37: 3-13.
- GÜZEL, Abdurrahman, Ali Torun (2007), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2002), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2007), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 - Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OĞUZ, Öcal, v.d. (2004), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖZSOY, Bekir Sami (2006), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Dursun (1998), *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları.